

Joods Nederland en de inhuldiging van een nieuwe vorst

Ruben Vis

Secretaris van het Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap

בשנת וכל אשר יעשה יצילח לפ"ק – Amsterdam, april 2013

Een verkorte versie van dit artikel is gepubliceerd in de Orde van dienst voor de bijzondere dienst t.g.v. de inhuldiging van Koning Willem-Alexander in de Esnoga te Amsterdam, op 28 april 2013.

De Hebreeuwse tekst in de datering luidt: moge hij in alles wat hij onderneemt succesvol zijn (uit Ps. 1:3).

De dikkere letters vormen samen de getallenwaarde 773, corresponderend met het Joodse jaar 5773 = 2013.

De gehele zin was geborduurd boven een oranje boom op een kussen dat de rugleuning van de bank bekleedde waarop stadhouders Willem V zat toen hij in 1768 de Grote Synagoge in Amsterdam bezocht.

In het kader van dit artikel is op de voorpagina als beeldmerk gekozen voor het wapen dat bij besluit van 7 mei 1817 aan het Israëlietisch Kerkgenootschap als recht werd toegekend. Het besluit bepaalt dat het wapen bestaat uit een gekroonde gouden leeuw op een rood schild, met in zijn rechter klauw een bundel pijlen en zijn linker klauw rustend op een hemelsblauw schild met witte dubbele driehoek, of het zgn. schild van David, en daarboven het koninklijk of rijkswapen der Nederlanden in het klein.

Met dank aan dr. Bart Wallet voor zijn opbouwende opmerkingen en waardevolle toevoegingen en aan Heide Warncke van Bibliotheca Ets Haim / Livraria Montezinos voor de afbeeldingen van Libro de oracyones.

Joods Nederland en de inhuldiging van een nieuwe vorst

Na een regentes en drie vorstinnen, krijgt Nederland weer een koning. Wanneer op 30 april Willem-Alexander de vierde Oranje-koning van Nederland wordt, is dat een bijzonder moment, ook voor Joods Nederland. Ruim honderd jaar geleden, in 1898 trad de toen 18 jaar geworden Wilhelmina aan, nadat haar moeder Emma sinds het overlijden van koning Willem III in 1890 regentes was geweest. Daarop volgden Juliana in 1948 en Beatrix in 1980.

Sinds 1898 zijn de tijden drastisch veranderd. Veel landen die destijds nog een gekroonde regeringsleider hadden zijn, na twee wereldoorlogen en democratiseringsprocessen, onder leiding van gekozen presidenten gekomen. De koninklijke familie is dichterbij ons komen te staan. Door de aandacht en snelle berichtgeving in de media, en door het bereikbaar worden van posities die ooit voor de massa onbereikbaar leken, staat ook het koningshuis minder veraf van ons en zijn de leden ervan zeker in de 21^e eeuw onderdeel geworden van de BN-er cultuur. Niettemin straalt het Huis van Oranje nog steeds iets bijzonders uit, wat op een dag als die van de inhuldiging duidelijk tot uitdrukking komt.

Voor de koning en de regering wordt het gebed Hanoteen tesjoe'a gezegd. De redactie van het gebed dateert van voor 1492 en is door de Spaanse joden naar nieuwe oorden meegenomen. Zij eerden de koning van Hispanje, zoals Willem van Oranje, ondanks diens ambivalentie, in de volgende eeuw zou doen.

Belangstelling getoond

Ook voor het Joodse bevolkingsdeel is het koninklijk huis dichterbij gekomen. In de afgelopen jaren zijn er legio voorbeelden van momenten waarop het Huis van Oranje belangstelling heeft getoond voor de Joodse gemeenschap. Een willekeurige greep uit de afgelopen 30 jaar:

Koningin Beatrix bij de heropening van de synagoge Arnhem, met rechts van haar de Israelische ambassadeur Eitan Margalit, 2003

De opening van het zorgcentrum Beth Shalom in Buitenveldert door prinses Juliana, de opening van de nieuwe Cheider school door prinses Margriet, de opening na restauratie van de Portugese synagoge door koningin Beatrix, haar aanwezigheid bij de vieringen van het 350- en 375-jarig bestaan van de Joodse Gemeente Amsterdam, en bij de heropening na restauratie van de sjoel van de Joodse Gemeente Arnhem, de opening door koningin Beatrix van de nieuwe sjoel aan de Cornelis Houtmanstraat in Den

Haag, de opening van de liberale synagoge in Amsterdam in aanwezigheid van de Prins van Oranje, de opening van het nieuwe Sinai centrum in Amstelveen door prinses Margriet, en de opening van het Joods Cultureel Kwartier in Amsterdam door prins Willem-Alexander. Op Curaçao werd de Snoa (Portugese synagoge) bezocht, en zowel Beatrix als Juliana bezochten naar hen genoemde koninginne-wouden van het Joods Nationaal Fonds in Israel. Prins Claus vergezelde op zijn persoonlijk nadrukkelijk verzoek prins Willem-Alexander bij de religieuze viering van het 50-jarig bestaan van de staat Israël in de Portugese synagoge in 1998.

Ter gelegenheid van de inhuldiging van Willem-Alexander tot koning is het JNF dit maal geen bebossings- maar in lijn met zijn bijzondere interesse en met zijn instemming een waterproject gestart in de Negev. In 2003 liet het Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap 7 bomen planten in het Koningin Beatrix-woud ter ere van de geboorte van prinses Catharina-Amalia. Correspondierend met haar geboortedatum 7 december.

Het koninklijk paar bedankte het NIK in een handgeschreven boodschap met de woorden:

Wij vonden uw idee fantastisch. Wij hopen dat Amalia de kans krijgt de mooie bomen te aanschouwen.

Alles in het voetspoor van prins Frederik Hendrik, zoon van Willem van Oranje, die op 22 mei – 28 ljar 1642 als eerste Nederlandse ‘regeringsleider’ de toenmalige Portugese synagoge aan de Amsterdamse Houtgracht had bezocht, 45 jaar nadat de eerste synagoge in Amsterdam was ingericht. Hij werd daar toegesproken door een van de rabbijnen: Menasseh ben Israel. Reeds toen werd bij geopende Hechal een gebed uitgesproken voor de Staten, de stadhouder Frederik Hendrik en zijn familie en, zoals nog steeds bij de Portugezen gebruikelijk voor de stadsbestuurders van Amsterdam.

Vrijheid van geloof

In vrijheid verbonden – interreligieuze viering van 25 jaar regeringsjubileum. Koningin Beatrix en uiterst rechts PC-lid Marijke Slager van het NIK, Utrecht 2007

Zijn vader, Willem van Oranje, weigerde rond 1560, te aanvaarden dat de inquisitie zou worden voortgezet, met de woorden: ‘ik kan niet goedkeuren dat de vorsten over de zielen der mensen heersen willen, en hun de vrijheid van geloof en godsdienst ontnemen’[1].

In de 16^e en 17^e eeuw wordt de concrete band met het Huis van Oranje vooral gevormd door adviseurs, financiers en diplomaten in hofkringen, afkomstig uit de Portugese Gemeente. In de 18^e eeuw is er echt sprake van joods orangisme. Sindsdien zien de Nederlandse Joden en andere religieuze minderheden het huis van Oranje als een symbool van hun bescherming. Hetgeen nog eens bij het 25-jarig

regeringsjubileum van Beatrix door haar aanwezigheid en deelname aan de interreligieuze viering er van, tot uitdrukking kwam.

Ook in de jaarlijkse toespraak die de koningin ter gelegenheid van Kerstmis houdt, wordt vaak gepleit voor gemeenschapszin, onderlinge tolerantie en respect voor de ander en diens op geloof of andere oorsprong gestoelde opvattingen.

De eerste Kerstboodschap werd gehouden door koningin Wilhelmina in 1931. De redactie van het Centraal Blad voor Israëlieten deed een verzoek aan de particulier-secretaris van de koningin om het tijdstip van de radio-uitzending van 16.00 uur te vervroegen omdat het dan al sabbat zou zijn. Het verzoek werd ingewilligd. De uitzending vond vrijdagmiddag plaats om 13.00 uur[2].

Auschwitz bezocht

Het koninklijk huis is aanwezig geweest bij herdenkingen van de Sjoa. Koningin Beatrix was bij de 60^e herdenking van de bevrijding van Auschwitz. Prins Claus heeft met zijn drie zoons Auschwitz bezocht. In 2005 openden Willem-Alexander en Måxima er een Nederlandse tentoonstelling. In 2001, in hun verlovingsstijd en voor Måxima een kennismakingsperiode met Nederland, brachten zij een bezoek aan de Hollandsche Schouwburg.

In oktober 1981 onthulde koningin Beatrix in de tuin van het stadhuis een monument voor de ruim 10.000 weggevoerde Rotterdamse joden. Bij die gelegenheid kreeg zij uit handen van rabbijn I. Vorst een exemplaar van het machzor voor Rosj Hasjana, het eerste gebedenboek waarin haar naam als koningin prijkt in het gebed voor de koningin en de regering – Hanoteen tesjoe'a.

Hanoteen tesjoe'a

Wekelijks wordt in sjoel gebeden voor het welzijn van de regerend vorst. Als grondslag daarvoor wordt meestal (ook onderstaand) verwezen naar uitspraken van de profeet Jirmijahoe en de Misjna-geleerde Rabbi Chanina. De huidige Sefardische opperrabbijn van Israel, Shlomo Amar, gaat verder terug. Hij noemt de zegen die aartsvader Ja'akow uitspreekt bij zijn ontmoeting met de Farao van Egypte (in zijn verklaring

op Bereesjiet 47, 7 en 10 p' Wajigasj) als grondslag voor wat we tegenwoordig kennen als het Hanoteen Tesjoe'a gebed [3].

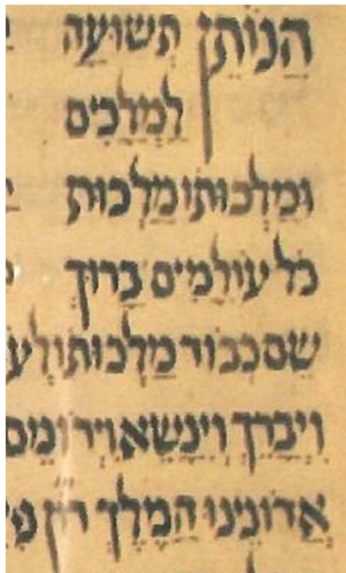
Rabbi Chanina zegt in Pirké Awot (3:2):

Bid steeds voor het welzijn van de regering; wanneer het ontzag daarvoor zou ontbreken, zou de een de ander levend verslinden.

De laatste woorden van zijn uitspraak worden verklaard als dan zou er ook geen respect voor de Hemelse Koning zijn. Andersom geredeneerd: door het zeggen van Hanoteen tesjoe'a voor een koning van vlees en bloed, komt men ook tot groter respect voor de Koning aller Koningen[4].

Abudarham en Kolbo (waarschijnlijk 13-14^e eeuw) noemen reeds het uitspreken van een gebed voor de koning. Eliezer ben Elija Ashkenazi (1514-1585) schreef, waarschijnlijk in Praag, een aantal Selichot (smeekgebeden) waaronder voor het moment waarop de koning ten strijde trekt.

Spaanse oorsprong

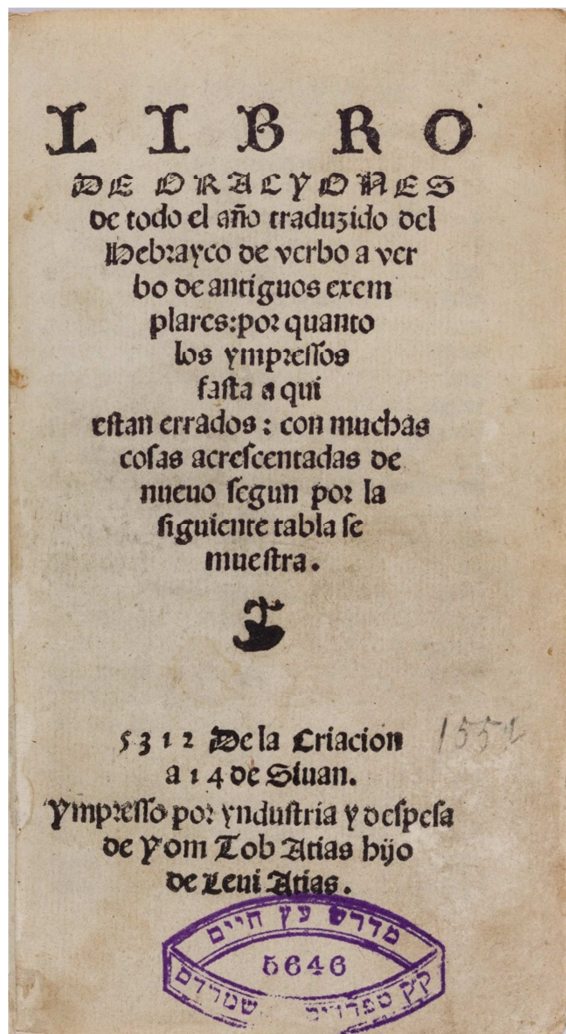

Fragment uit Aragon handschrift,
Stadsbibliotheek Nimes

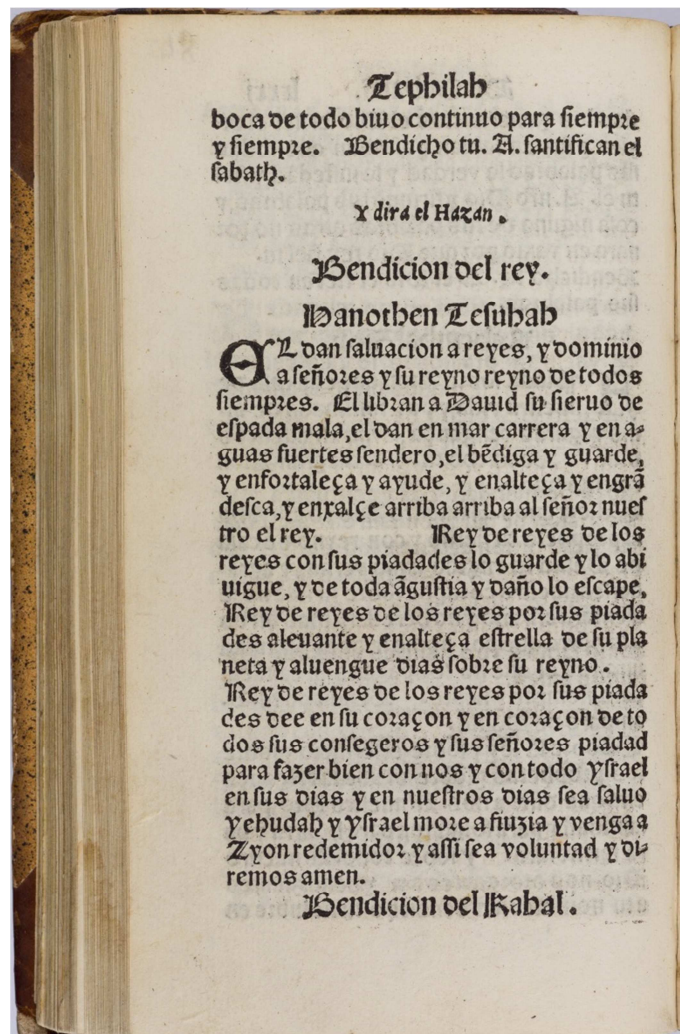
Lang werd aangenomen dat de oudst bekende tekst van Hanoteen tesjoe'a uit de Sefardische diaspora stamt, dus van na 1492. Maar in de stadsbibliotheek van Nimes bevindt

zich een handgeschreven machzor uit de Spaanse streek Aragon waarin het gebed is aangetroffen. Door dat in dit Hanoteen tesjoe'a voor een met name genoemde vorst wordt gebeden, Don Ferando (wat duidt op: Ferdinand), is het te verbinden aan de periode van diens koningschap. Echter, welke Ferdinand, dat is niet duidelijk. Er waren er twee tot de verbanning van de Joden in 1492. Ferdinand I was koning van Aragon vanaf 1412. De tweede vanaf 1479. En dan is er elders in het boek een wapen afgebeeld van een Ferdinand I van Napels, die regeerde van 1458 tot 1494.

Volgens een in 1994 gepubliceerd onderzoek naar Hebreeuwse manuscripten in Franse bibliotheken, zou die afbeelding er waarschijnlijk later, in Napels, in zijn geplaatst. De bibliotheek in Nimes dateert de siddeer op 1300-1400. Mogelijk dat de naam van de vorst dus later is ingevoegd. Het betekent dat Hanoteen tesjoe'a van Iberisch-Joodse oorsprong is, en dus zeker 521 maar misschien wel 700 jaar oud is.

Libro de oracyones, Ferrara 1552

Bendicion del rey

Daarvandaan is het door de Sefardische Joden meegenomen naar de steden die hun verbanningsoord zouden worden. Zoals het Italiaanse Ferrara, waar een Ladino siddoervertaling uit 1552 het Hanoteen aanduidt als 'Bendicion del rey' [5].

Het blijkt ook uit een siddoer uit 1565-6, waar in Hanoteen tesjoe'a wordt gebeden voor de Ottomaanse sultan wiens rijk zich op dat moment uitstrekt over het huidige Turkije, Griekenland, noordwaarts de Balkan, oostelijk tot Bagdad en westelijk tot Tunis; vervolgens een Venetiaanse gebedenboek uit 1598 van Joseph ben Jacob Sasson. Ook de Venetiaanse rabbijn Leon de Modena citeert Hanoteen in zijn Historia de riti hebraici waarvan het manuscript teruggaat tot 1616 (1^e druk 1637).

Gelijk de opdracht van de profeet Jirmijahoe aan de bannelingen naar Babel zijn ook de uit Spanje verdreven joden blijven bidden voor het welzijn van hun nieuwe domicilie, in de hoop dat de voorspelling van de profeet ook voor hen bewaarheid zou worden: want in haar vrede zal uw vrede gelegen zijn. Die hoop werd door aanhangers van de uiteindelijk als vals ontmaskerde verlosser Shabbetai Zvi vertaald in de aanpassing van Hanoteen tesjoe'a; niet meer voor de koning of sultan, maar voor onze heer, onze koning de verlosser Shabbetai Zvi. Zo ging het rond 1660 in Saloniki, Izmir, Constantinopel, ... [6].

Wanneer de Amsterdamse rabbijn-boekdrukker Menasseh ben Israel in twee geschriften (1655 en 1656) zijn beroemde pleidooi houdt om de Joden weer toe te laten tot Engeland, citeert hij de volledige tekst van Hanoteen Tesjoe'a. In aansluiting daarop staat het ook in een Amsterdamse Sefardische siddoer-uitgave van Benveniste in 1658 [7].

Sinds de Amsterdamse druk uit 1658 verspreidt het gebed zich razendsnel, niet alleen over de Sefardische diaspora, maar ook binnen Asjkenazische gemeenten. Amsterdam, destijds boekdrukhoofdstad van de Joodse wereld, heeft dus een cruciale rol vervuld bij de verspreiding van dit gebed door de hele joodse wereld.

Gebed voor het stadsbestuur, in Portugees, Jiddisch, Hebreeuws

De profeet Jeremia (29:7) draagt de bannelingen naar Babel op te zoeken naar de vrede voor de stad waarheen God hen in ballingschap heeft doen wegvoeren,

... en bidt voor haar tot God, want in haar vrede zal uw vrede gelegen zijn.

Ook bij de Asjkenazische of Hoogduitse Joden bestond het gebruik of het overheidsvoorschrift in het gebed voor de overheid de stedelijke autoriteiten in te sluiten. De bekende Portugese passage in Hanoteen waar de koning(in), het Koninklijk Huis, de regering en de stadsbestuurders [*aos nobres e veneráveis Senhores Burgomestre e Magistrados desta cidade de Amsterdam* – de edelachtbare burgemeester en wethouders van de stad Amsterdam] worden genoemd, werd bij de Hoogduitse Joden in het Jiddisch gezegd. In de 19^e eeuw is die passage vanuit het Jiddisch in het Hebreeuws omgezet.

In de Orde van Dienst *Ora wesimcha lajehoedim* voor het bezoek van prins Willem V van Oranje en zijn vrouw aan de Grote Synagoge in Amsterdam in 1768 [zie daarover ook de opmerking aan het einde van dit artikel], wordt ook voor het stadsbestuur, de Staten van Holland en West-Friesland en voor de Staten-Generaal gebeden.

De Bataafsche Leeuwarder Courant meldt in 1804 dat toen de opperrabbijn van Amsterdam in Zwolle was, hij daar ‘Gods zegen over onze republiek en deze stad heeft afgesmeekt’ [8].

In 1818 wordt bericht over de gebeden voor koning, provinciale en stedelijke overheden bij de oprichting van een Joodse school in Middelburg. Een jaar later wordt het stedelijk bestuur ook in de tefilla genoemd in Maastricht wanneer daar een eigen opperrabbijn wordt geïnstalleerd.

Op vrijdag 3 juli 1840 bij de installatie van opperrabbijn Dusnus in de Friese hoofdstad Leeuwarden werd, aldus een bericht in de Leeuwarder Courant, de Hechal geopend en het gewone gebed voor Zijne Majesteit de koning gezegd, alsmede voor ‘de hoge besturen des lands en de regering van deze stad’.

Bij geopende Aron Kodesj

Het is bijzonder dat het gebed Hanoteen tesjoe’a wekelijks op Sjabbat en op de Jom Tov dagen wordt gezegd, bij de Asjkenazische en Sefardische erediensten, en dan bij geopende Aron Kodesj. Het werd in de Hoogduitse ochtenddienst, bij gesloten Arke, ook na het Tora-lezen gezegd bij door de weekse Tora-voorlezing. Bij de Portugezen gebeurt het laatste nog steeds en ook in de vrijdagavonddienst [9].

Overigens is het eerder genoemde Bendicion del rey in Libro de Oracyones afgedrukt in de gebeden voor Sjabbat-ochtend waar het volgens de voorafgaande aanduiding door de voorzanger wordt gezegd. Ook het Aragon handschrift van Nimes plaatst het in de Sjabbatochtenddienst. Toen en daar werd het blijkbaar alleen op sjabbat en niet op door de weekse dagen gezegd.

Het is niet de voorzanger maar, wanneer deze bij de dienst aanwezig is, de rabbijn of opperrabbijn die het Hanoteen tesjoe’a uitspreekt. Ook bij buitengewone sjoeldiensten zoals de installatie van een nieuwe

opperrabbijn wordt dit gebed voor de koning en de regering gezegd. Nadat de opperrabbijn is geïnstalleerd is het uitspreken van Hanoteen tesjoe'a zijn eerste officiële handeling.

In 1816 moest de toen nog nauw aan het landsbestuur gelieerde leiding van het Kerkgenootschap een 'deliberatie' uitvaardigen om het belang van het uitspreken van het gebed te benadrukken. Een boodschap die waarschijnlijk vooral in de oren terecht moest komen van de kleinere Gemeenten waar wat al te nonchalant met het gebed voor 'onze geëerbiedigde en geliefde koning' werd omgesprongen. Nadruk wordt gelegd op het uitspreken er van met alle godsdienstige aandacht en orde. "... en deze godsdienstige plechtigheid op een het Koninklijk geslacht, en ons Kerkgenootschap waardige wijze worde uitgeoefend".

Bij de gratie Gods

Het gebed begint met de woorden Hanoteen tesjoe'a lamelachiem – Hij die hulp verleent aan koningen en regeringsbevoegdheid aan vorsten ... . Wie een wet bekijkt zoals deze volgens vaste redactie in Nederland wordt geformuleerd, ziet daar de parallel. Iedere wet begon de afgelopen 33 jaar met de woorden: 'Wij, Beatrix, bij de gratie Gods, ...' En zo is het geweest sinds Willem I op 1 december 1813 werd uitgeroepen tot soeverein vorst der Nederlanden. Ook het Koninklijk Besluit tot instelling van het Israëlitisch Kerkgenootschap, daterend van slechts kort daarna, 26 februari 1814, begint met die woorden: Wij Willem, bij de gratie Gods ... . Het duidde en duidt op de erkenning dat het regeringschap van de koning(in) als van God afkomstig wordt beschouwd.

Al bij koning Willem I wordt er op gepreludeerd dat zijn zoon Willem II hem zal opvolgen. In het Hanoteen tesjoe'a-gebed uit 1840 wordt hij Willem Harisjon genoemd, we'et b'no – en zijn zoon die het koningschap zal erven [10], wat overigens in dat zelfde jaar een feit zou zijn.

Moeder

Het gebed Hanoteen tesjoe'a vermeldt sinds de dood van koning Willem III niet alleen de regerend vorstin, maar ook de koningin-moeder, beginnend met Emma die acht jaar als regentes optrad. Dit novum van een minderjarige koningin en een koningin-regentes leidde tot het vaststellen van uiteenlopende formulieren van het gebed voor het Koninklijk Huis in de verschillende ressorten en Joodse Gemeenten. Bij het aantreden van Wilhelmina als koningin koos men in Limburg en Noord-Brabant ook van een van de rest van het land afwijkende tekst. En nu, in het gebed voor koning Willem-Alexander wordt om zijn welzijn en dat van Beatrix, als moeder van de koning, gebeden.

Terwijl zij niet met regeringsmacht zijn bekleed, worden in Hanoteen tesjoe'a ook de kroonprins(es), de andere kinderen van de vorst en alle leden van het koninklijk huis (wechol beet hamalchoet) genoemd. Mogelijk is dit gebaseerd op de profeet Ezra (6:10) '... en zij bidden voor het leven van de koning en zijn zonen.'

Wilhelmina

Toen in 1898, nu 115 geleden, Wilhelmina koningin werd, waren er kroningsfeesten in stad en land. Ook in de Joodse buurt in Amsterdam werd uitbundig feest gevierd.

Ter hoogte van de Esnoga nabij de Rapenburgerstraat werd een soort kasteel van hout vervaardigd. Op de

toren ervan had je een fraai uitzicht over de stad. Opvallend is dat de koninklijke rijtoer door de hoofdstad juist de joodse straten Jodenbreestraat en Muiderstraat twee keer aandeed. Ook in Den Haag toonde de koningin gedurende haar rijtoer meer dan gewone belangstelling voor de Joodse buurt. Het was de tijd dat vele, Joodse en niet-Joodse verenigingen, de naam Wilhelmina voerden.

In 1980 waren leerlingen van het Cheider onderdeel van de kindergroep die de oude en nieuwe koningin op de door krakersrellen omgeven Dam toezongen en met rood-wit-blauwe vlaggetjes toewuifden.

Een nieuw Jeruzalem gevonden

Op initiatief van haar voorzitter, tevens uitgever van Joodse boeken A. van Creveld Mzn., stuurde Achawah, de bond van Israëlitische godsdienstonderwijzers in 1898 bij haar jaarvergadering zoals ieder jaar, een telegram aan de koningin. Daarin werd dit maal verzekerd dat zij 'bij voortduring trouw aan Vorstenhuis en Vaderland zullen kweken in de harten hunner leerlingen'. De godsdienstonderwijzersbond beschouwde zich als 'opvoeders der jeugd, als voortplanters van de wetten, ons door onze godsdienst opgelegd, en vooral ook als dankbare nazaten van een volk, dat onder het zegenrijk bestuur der Oranje-Vorsten binnen deze gewesten een nieuw Jeruzalem heeft gevonden'.

Opperrabbijn Tobias Tal schreef ter gelegenheid van de inhuldiging van Wilhelmina 'Oranjesbloesems, uit de gedenkbladen van Neerlands Israel', waarin hij op romantische wijze de goede daden uit de voorgaande eeuwen van het Oranje-huis presenteerde voor de Joodse bevolking. Een in wit satijn gehuld exemplaar bood hij aan de koningin aan. Ook het programma dat opperrabbijn Abraham van Loen had vervaardigd voor de inhuldigingsdiensten in de sjoels in de provincies Groningen en Drenthe werd in een bijzondere uitvoering naar het hof gestuurd. De opperrabbijnen kregen per kerende post een koninklijke dankbrief.

Bijzondere diensten

In de Grote Sjoel in Amsterdam en in de er tegenover gelegen Esnoga, evenals in de Grote Sjoel in Den Haag en de Haagse Esnoga, en voorts in tal van sjoels elders in het land werden bijzondere diensten gehouden, met gelegenheidsgebeden, toespraken en het uitspreken van Hanoteen tesjoe'a en toepasselijke psalmen. Op meerdere plaatsen waren niet-Joodse notabelen (de burgemeester, wethouder, president van de rechtbank, garnizoenscommandant) bij de buitengewone sjoeldienst aanwezig, zoals in Heerlen en Roermond.

Onder meer in Oss, Enschede en Maastricht werden marmereen gedenkplaten aangebracht in de synagoge, in Oss met daarop de tekst van het Hanoteen tesjoe'a, in het Hebreeuws en Nederlands.

Boven de toegang tot de sjoel in Arnhem werd in het inhuldigingsjaar 1898 een klok met koninklijke kroon aangebracht, die zich daar nog steeds bevindt.

Zilveren kronen, siertorens en toraschilden

In veel Joodse Gemeenten waaronder Amsterdam, Leeuwarden, Hoogeveen, Gorinchem, Gorredijk, Hilversum, Cuijk, Alphen a/d Rijn, Woerden en Den Haag werden ter gelegenheid van Wilhelmina's inhuldiging gewijde voorwerpen geschonken ten gebruike in sjoel. Men gaf zilveren kronen, siertorens en toraschilden, parochot, mantels, dekkleden en in Arnhem kandelaars voor de herensjoel en de vrouwengalerij.

In Pekela bestonden zelfs twee damesverenigingen. To'eleth Weta'anoeg schonk een nieuw parochet en de dames van Bigdee Kodesj gaven maar liefst zes Toramantels. Oppervoorzanger Herman Sitters in Meppel componeerde een Wilhelmina mars die daarop van een arrangement werd voorzien door de kapelmeester van het zevende regiment infanterie. Diverse kehillot grepen de inhuldiging van de koningin aan om hun sjoel te renoveren of uit te breiden.

Het was de tijd waarin sprake was van economische vooruitgang, ontwikkeling en integratie van in ieder geval een deel van de Nederlandse Joden.

Geen obligate uitspraak

Maar ook voelde het Nederlandse Jodendom dat de door Willem van Oranje beleden godsdienstvrijheid geen obligate uitspraak was gebleken. De daarop volgende drie eeuwen van rust en vrijheid onder de Oranjes stonden in schril contrast met berichten over benarde posities waarin Joden elders zich bevonden. Joodse vluchtelingen en wekelijkse buitenlandse berichten over Jodenhaat in de sinds de negentiende eeuw verschijnende Joodse periodieken zoals het NIW en het Weekblad voor Israëlietische Huisgezinnen, getuigden van deze aanhoudende misères buiten de landsgrenzen.

Een juist in dit verband treffend voorbeeld van dergelijke vluchtelingen is een chazzan Rothschild die met zijn gezin, waaronder vijf zonen, in 1817 uit Hamburg moest vluchten en zich in Arnhem kon vestigen. De Arnhemse Courant meldt hoe prachtig hij met zijn zonen zingt in de synagoge.

De uitvoering vooral van de zegen over Z.M. de Koning, het Koninklijk Huis en hoge autoriteiten, ... is zo treffend dat de gouverneur en burgemeesteren bij herhaling hier bij zijn tegenwoordig geweest en aan de opzieners hun bijzondere goedkeuring hebben te kennen gegeven.

Een half jaar later is Willem I in Zutphen. De koning bezoekt niet alleen de kerkgebouwen maar ook de sjoel.

Mee herdrukt

Op 12 augustus 1940, na de verjaardag van prins Bernhard en voor de verjaardag van koningin Wilhelmina, herinnerde de burgemeester van Alkmaar (en waarschijnlijk van alle andere gemeenten evenzeer) het bestuur van de Joodse Gemeente er aan dat de Duitse bezetter 'welke handeling dan ook die de strekking heeft om aanhankelijkheid aan het Huis van Oranje te betuigen', had verboden.

'Daaronder ook vallend speciale godsdienstoefeningen en kerkdiensten op verjaardagen of andere gedenkdagen van het Huis van Oranje'.

Uit correspondentie van opperrabbijn Justus Tal blijkt dat hij op een vraag hierover antwoordde dat het uitspreken van het gebed wordt voortgezet, inclusief de verwijzing naar 'de troonopvolgster'.

Niettegenstaande dat in sommige Gemeenten het gebed inderdaad niet meer werd gezegd. Dat was in juni 1940. Volgens L. Vorst, de latere opperrabbijn van Rotterdam en destijds al in Rotterdam werkzaam,

kwamen – als in oude tijden – NSB-ers naar de sjoels om te horen of het gebed niet toch werd uitgesproken [11].

Het is hoe dan ook verrassend dat in de ongewijzigde herdruk (titeldruk) van de tefilla Imré Lew en Hegyion Nefesj, beide van opperrabbijn Lion Wagenaar, uit 1941 het gebed Hanoteen tesjoe’a voor koningin Wilhelmina door uitgever E. Mozes Azn. gewoon was mee herdrukt, zowel in het Hebreeuws als in het Nederlands. Ongewijzigd, dus ook de al in 1934 overleden koningin-moeder bleef genoemd.

Gelegenheidsgebed

Bij de inhuldiging van Juliana in 1948 werden er buitengewone sjoeldiensten gehouden met psalmen en een predicatie. Er was inmiddels één programma voor alle nog functionerende sjoels binnen het verband van het Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap om te gebruiken bij diensten die in de week van de inhuldiging speciaal werden georganiseerd.

Met een gelegenheidsgebed waarin opvalt hoe de houding van Wilhelmina toen werd gepercipieerd jegens de Joden in de Tweede Wereldoorlog: “En toen de misdadige wreedaards hen sloegen en versloegen met hun geweldsmiddelen – was zij, zij met haar warm gevoel, met zorg voor hen vervuld en dacht over hulp aan al die verwoeste huizen.”

Op de felicitatiebrief aan het Hof in 1948 ontving de Permanente Commissie (bestuur) van het NIK namens de nieuwe Koningin Juliana een danktelegram van haar particulier secretaris: “Zeer getroffen door de gevoelens waarin gij in uw schrijven uitdrukking hebt gegeven en door het prachtige bloemstuk dat gij de Koningin hebt toegezonden”.

Oranje kaarsen in de kroonluchter van de Portugese synagoge tijdens de bijzondere dienst ter gelegenheid van de inhuldiging van koning Willem-Alexander, 28 april 2013.

In 1980 waren er geen buitengewone diensten meer, geen gelegenheidsgebed maar werden op de eerstvolgende sjabbat na de inhuldiging nog wel de extra psalmen en Hanoteen tesjoe’a in zijn nieuwe redactie gezegd, alsmede ook nu weer een predicatie.

Ook zien we in de Orde voor de bijzondere gebeden de gebeden voor Israel en de Israelische soldaten. De nieuwe koningin ontving van de Permanente Commissie van het NIK een exemplaar van het boekje en een bloemstuk.

Nu, in 2013 wordt de inhuldiging gemarkeerd door de bijzondere synagogedienst in de Portugese Esnoga, die – geactualiseerd – conform het programma is van de dienst ter gelegenheid van de inhuldiging van koningin Wilhelmina in 1898. Daarbij branden, voor het eerst, oranje kaarsen in een van de luchters.

Het NIK verspreidt voor de Asjkenazische sjoels het voor koning Willem-Alexander aangepaste Hanoteen tesjoe’a-gebed, waarvan de tekst is goedgekeurd door het Nederlands College voor Rabbinaal Zaken. Ook de Asjkenazische sjoel op Curaçao is bij de rondzending niet vergeten.

De begeleidende brief van de Permanente Commissie (bestuur) van het Kerkgenootschap besluit met de woorden waarmee ook Hanoteen tesjoe'a afsluit:

Moge in zijn en onze dagen Jehoeda de Goddelijke hulp ontvangen, zodat Israel veilig kan wonen en moge voor Tsion de verlosser komen.

-
- [1] Het lijkt onzeker dat zijn uitspraak expliciet op Joden betrekking had. Niettemin dateren gegevens over Sefardisch-Joodse aanwezigheid – hun Jodendom weer belevende Marranen – in Antwerpen en Middelburg van 1532, 1549 en 1551.
- [2] *De Graafschap-bode*, Joodsche luistervinken en de Kerstgroet der Koningin, 21 december 1931.
- [3] <http://www.haravamar.org.il/>
- [4] Rabbijn R. Evers, *Wasjaf Werafa* III, 54, Jeruzalem, 2008
- [5] Bibliotheek Ets Haim/Livraria Montezinos, Amsterdam (Photography by Ardon Bar-Hama, Ra'anana, Israel, 2013)
- [6] Rabbi Jacob Emden, *Torat Hak'na'ot*, Altona 1752, 4
- [7] Zie ook: Barry Schwartz, *Hanoten teshua' The Origin of the Traditional Jewish Prayer for the Government*, HUC Annual 1986, 113
- [8] In 1804 was Jacob Mozes ben Saul Loewenstamm, afstammeling van de Amsterdamse opperrabbijnen Saul ben Arjé (Binyan Ariel) en Chacham Zwi, opperrabbijn van Amsterdam.
- [9] Opperrabbijn Dr. J.H. Dünner, *Reglement van Ceremoniële Orde, Nederlands-Isr. Hoofdsynagoge*, 1901, 1:9
Rabbijn Dr. B. Israel Ricardo, *Gebeden der Portugees-Israëlieten*, 1950, 1993, blz. 69;
Hazan I. Oëb Brandon, *Volledige handleiding voor den voorlezer der Portugeesch Israëlitische Gemeente te Amsterdam*, manuscript van 1892, gepubliceerd door Dr. J. Meijer, in: *Encyclopaedia Sefardica Neerlandica*, Amsterdam, 1949
- [10] G.I. Polak en M.S. Polak, *Machzor, Gebeden der Nederlandsche Israëlieten*, uitg. D. Proops Jzn., Amsterdam, 1840
- [11] Dan Michman, *Religious Life During the Holocaust*, in: *Dutch Jewish History, proceedings of Symposium History of the Jews in the Netherlands 1982*, Jerusalem 1984, 394; Pinkas, 1985, 1992, lemma Utrecht, blz. 566

